

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TQT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **958**

P. Houtman

'Vrijgemaakte' geloofsbeleving

MEDITATIEF **962**

A.S. van der Lugt

God blijft God en jij blijft jij

WANDELEN MET GOD **963**

H. Folkers

Abisag

ACHTERGRONDEN **965**

K. van Bekkum

Schilders vrijmakingsbeeld

OPVOEDING
EN ONDERWIJS **969**

Jetze J.D. Baas

Ouders en school

LIED VAN DE WEEK **978**

A. de Heer-de Jong

Lied 293:

'Wat de toekomst
brengen moge'

en verder...

Gedicht

Uit de kerken

Promotie professor B. Kamphuis

Meegelerzen

Ik sla mijn ogen op en zie de bergen aan

Psalm 121

Ik sla mijn ogen op en zie de bergen aan,
vanwaar verwacht ik hulp? Van U mijn God en Vader,
laat mij niet smekend staan,
Gij die geschapen hebt de hemel en de aarde.

De Heer waakt over jou, Hij slaapt en sluimert niet.
Zijn aandacht is erbij, zodat je voet niet struikelt.
Die dag en nacht jou ziet
waakt over Israël, ook in het diepste duister.

O God die mij behoedt, laat uw aanwezigheid
een schaduw zijn voor mij, een scherm dat mij beveiligt,
een wolk die mij geleidt.
Geen zon zal overdag, geen maan mij 's nachts bedreigen.

De Heer beveiligt jou, Hij redt je van het kwaad,
de lijfwacht van je ziel, zo laat Hij zich ervaren.
Waar jij ook gaat of staat,
jouw gangen in en uit zal Hij voorgoed bewaren.

Wenn ich in Angst und Noth BWV 427

Psalm 121 Tekst: MA. von Lowenstern - 1644

Herdichting Ria Borkent - 1999

'VRIJGEMAAKTE' GELOOFSBELEVING

P. Houtman

K kerkelijk leven

Het zal allemaal wel waar zijn, dat geloof **ik** wel, maar **ik** voel **er** zo **weinig** bij". Die klacht horen we in onze eigen kring regelmatig. Er is vraag naar geloofsbeleving, naar spiritualiteit.

Vaak is **de** klacht ook **breder**: in 'onze' kerk, bij 'de vrijgemaakten' (**er** is wel iets tegen die aanduidingen te zeggen, maar ze zijn duidelijk, we gebruiken ze om aan te duiden **hoe** wij het beleven) is **er** weinig aandacht voor het werk van de Heilige Geest in ons hart, voor de beleving.

len onder ons het niet direct zullen herkennen.

'Lengte

Wij zijn weliswaar maar kleine, zwakke mensen, een minderheid die in de wereld niet in tel is; **maar** God heeft ons opgenomen in zijn éne, geweldige werk dat de **eeuwen** omspant. Zijn verlossingswerk; zijn verbond.

Het gevoel, dat met dit besef gepaard gaat, is een diep **ontzag**, een duizeling als je dat werk probeert je in te **denken** en te **overzien**. Ook triomfantelijkheid: nooit ofte nimmer krijgt iemand dit **werk** van deze God omver! En een nederige dankbaarheid, dat wij, die niet beter zijn dan anderen, daar bij mogen horen.

Sinds de jaren dertig is in theologie en prediking de heilsgeschiedenis sterk belicht, ook wel genoemd de verbondsgeschiedenis. De bijbelse geschiedenis werd verteld, **niet** alleen als een aantal plaatjes van mensen die al of niet goed handelden, voorbeelden ter navolging of ter **afschrikking** ('exemplarisch'), **maar** als een doorlopende geschiedenis die God **gaat** met **mensen**. Met **z'n** ups en downs, **z'n** dieptepunten en **z'n** overwinningen. Wij zijn daarin opgenomen in de laatste fase, de tijd dat de **Christus**, **waar**naar het volk van God **eeuwenlang** op weg was, **gekomen** is.

Er is in dit **verband** wel gesproken van 'een preek als een film'. Maar het is wel een **film** waarin je, als hij goed wordt overgebracht, jezelf gemakkelijk kunt herkennen, waarmee je jezelf kunt identificeren. Wij zijn die kinderen van Abraham, wij **zijn** dat Israël, wij zijn het **volk** van God. Het is **onze** eigen geschie-

Ook anderen valt dat op. 'Vrijgemaakten' gelden als een **niet-bevindelijk** deel van het orthodoxe protestantisme. Ze zijn goed in kennis, in studie; dat is waardevol; **m**deren leren van ze. Een ander sterk punt van ze is het **organisatorische**. Maar geloofsbeleving - daarvoor moet je bij **anderen** zijn: bevindelijke gereformeerden, de Christelijke Gereformeerden bijvoorbeeld (het dichtstbij), of de **Hervormde 'bonders'**. Of bij de evangelischen. Begrijpelijk dat ze met soms nauw verholten jaloezie daar naar kijken.

Uit het vele dat hierover te zeggen zou zijn, licht ik één punt. Het lijkt me toe dat **er** meer 'beleving' bij de 'vrijgemaakten' is **dan** veelal wordt opgemerkt. Een eigen type geloofsbeleving, dat **vaak** niet als zodanig wordt onderkend, en in ieder geval niet als zodanig wordt gelabeld. Met 'de vrijgemaakten' bedoel ik dan ons als **kerkgemeenschap** in onze geschiedenis, in de decennia dat wij zo in de volksmond heten. Ik wil dat eigen type geloofsbeleving hier proberen te schetsen in een paar grondlijnen. Om een afstandelijke toon te vermijden, zeg ik 'wij', al **kan** het best zijn dat ve-

KERNREDACTIE:

DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP,
DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DR. E.A. DE BOER, DRS. B. BOS,
DRS. I.D. HAARSTMA, DRS. P. HOUTMAN,
PROF. DRS. B. KAMPHUIS,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE VRIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331242

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24,8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25,4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar, f 49,00 per halfjaar; studenten f 74,50 per jaar (binnenland). Buitenland: f 149,00 per jaar (Eumpe zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. Porto).

 De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah.

Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

denis die daar wordt vertoond. Bet is het grote verhaal, waar wij zelf deel van uitmaken, zelf in opgenomen zijn.

Kerk

Deze prediking vanuit de Schrift heeft ook de beleving van het kerk-zijn gevoed. Wij voelen ons lid van de kerk, niet alleen in Nederland, een vaderlandse kerk sinds de hervorming, maar van de kerk die er is van het begin van de wereld af en er zal zijn tot het einde toe. De katholieke of algemene kerk, de kerk van alle eeuwen en van over de hele wereld.

Dit is een van de wortels van de felle strijd voor de kerk. We zijn inmiddels wat **moe** geworden van het spreken over de 'ware kerk'; we hebben oog gekregen voor verenging en kortsluiting die daarbij meermalen is ontstaan. Maar in de strijd voor de kerk is toch ook de liefde te proeven voor de weg die God de eeuwen door gaat met zijn volk, en het verlangen om op dat spoor te blijven.

Dat is ook een **grondmotief** van de inspanning voor het gereformeerd onderwijs. Onze kinderen zijn mee opgenomen in dat geweldige werk van God, het verbond dat de eeuwen en de geslachten doorgaat! Die ketting mag niet breken!

2. Breedte

Geen duimbreed is er op heel het brede terrein van het mensenleven, waarvan Christus niet zegt: Het is van Mij! Zo (ongeveer) heeft Kuyper het verwoord, en dat besef is, onder andere via K. Schilders 'Christus en cultuur', met ons meegegaan.

Wij beleven het tintelend plezier van kinderen die op onderzoek en avontuur uitgaan; de creatieve spanning van ontdekkingsreizigers. Waar we ook komen - het is **allemaal** Vaders wereld! Daarom zijn we niet **bang**, hoe sterk de tegenkrachten van de secularisatie ook zijn. Onze God is ze toch de baas!

Daar komen we ook voor op. We verlangen ernaar om **zijn** vlag erop te planten. We komen er tegen op als zijn eigendomsrecht wordt ontkend en geschonden.

Geloof is niet alleen maar iets voor ons **innerlijk**. Niet alleen maar iets voor de zondag of het gesprek in een kleine groep. We willen ons hele leven, in al z'n **dimensies**, ook onze samenleving, gehoorzaam inrichten naar zijn wil. Tot de politiek toe.

Dit is de 'drive' die ons heeft gemotiveerd tot de vele gereformeerde organisaties op allerlei gebied. In later jaren zijn die opnieuw in discussie gekomen. Je kunt je afvragen of eigen organisaties in alle gevallen wel zo'n geschikt middel zijn voor **dit** doel. Er **zijn** ook andere manieren om je **christen-zijn** in de wereld vorm te geven. Het **kan** ook **zijn** dat in de dagelijkse, vaak moeizame praktijk het oorspronkelijke **vuur** soms moeilijk meer te zien of te voelen is. **Maar**: daar is het wel uit **voortgekomen**.

Vandaag spreekt de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte (met niet alleen, maar wel heel wat **vrijgemaakten**) van 'transformatie van de cultuur', en gaat daar een congres over beleggen. De woorden zijn abstracter, **en** de inhoud misschien ook, maar: het vuur blijft branden.

3. Diepte

Leken de **vorige** onderwerpen vooral een zaak van gemeenschappelijkheid, nu komt er een typisch individuele beleving **aan** de orde. Heb ik de vorige dimensies vooral uitbundig geschetst, deze derde dimensie is er in de eerste plaats **een** van **diepe** ernst. Misschien zou men deze trek nog het meest direkt als 'geloofsbeleving' herkennen.

Wij voelen een sterke verantwoordelijkheid. Persoonlijk. Wij voelen ons geroepen tot geloof, tot een leven voor het aangezicht van **God**. Geloof is niet alleen een gevoel, of een **overtuiging**, die wij zelf koesteren. Het is iets wat we gekregen

hebben, en waar we tegelijkertijd toe geroepen zijn.

Ook hier trekt **onze** geschiedenis haar duidelijk herkenbare spoor. De Vrijmaking kwam voort uit een strijd over verbond en doop. Wij leerden dat er niet zo iets was als een 'inwendig' verbond was, waarin alleen de echte **uitverkorenen** plaats hadden, die **onvoorwaardelijk** zalig werden, met daarnaast een 'uitwendig' verbond, dat ook diegenen omvatte die geen echte kinderen van God waren **en later** verloren zouden gaan.

Er is maar **één** verbond. Dat is 'eenzijdig' in z'n **ontstaan**: **het** gaat alleen van God uit; Hij richt het met ons op. Terwijl Abraham in een diepe slaap lag, ging Hij alleen tussen de **stukken** door, in het spoor **van** bloed. God **belooft** ons alles. Ook alles wat Hij van ons vraagt, zoals het geloof en de heiliging, geeft Hij ons eerst. Er is niets wat wij **van** onze **kant**, uit eigen kracht, zelf **moeten** of kunnen opbrengen; ook **het** geloof niet. **Hij** heeft ons uitgekozen tot de eeuwige zaligheid. in zijn werk mogen we rusten. Maar wat Hij ons geeft, dat vraagt Hij dan vervolgens ook van ons. Het verbond is 'tweezijdig' in z'n bestaan'. Hij heeft ons **gemaakt** tot partij in **zijn** verbond, nu zijn wij dan ook serieus partij. Het komt wel degelijk aan op hoe wij ons nu opstellen en wat wij doen. Hij vraagt geloof. Hij vraagt dat wij door de Geest, die Hij ons gegeven heeft, leven. **Zo** niet, dan blijken wij niet slechts mensen van de buitenkant, maar **dan** worden wij bedreigd - daar is Hij van meet af aan duidelijk in - met de vloek van datzelfde, volle verbond.

Het heilige is in de **religie-wetenschap** wel omschreven als het tegelijk vreeswekkende en boeiende mysterie: het 'mysterium **tremendum** ac fascinans'; je wordt erdoor aangetrokken, en tegelijkertijd wil je ervoor wegvlugten, of in ieder geval op een eerbiedige afstand blijven. Zo is het inderdaad (zij het op een andere manier dan die wetenschappers bedoelden): het is

heerlijk om **aan** God verbonden te **zijn**, maar tegelijkertijd huiver je voor Hem. Dat zijn de twee **kanten** van de 'vreze des HEREN'.

Relativeren

Dit zie ik als enkele grondtrekken van de 'vrijgemaakte geloofsbeleving'. Misschien **was** er in het spreken en schrijven onder ons vaak wat weinig **áándacht** voor het werk van de Heilige Geest in **ons**; maar dat zegt nog weinig over de vraag of dat werk van de Geest wel feitelijk **aanwézig** was.

Er is best reden om enkele relativerende kanttekeningen te **maken**. Ik heb dat terloops al af en toe **gedaan**, en ga daar nu mee door.

Aan de ene kant is geloofsbeleving die die **naam** verdient, beleving **van** wat God geeft, wat Hij zegt, wat Hij belooft; het is een gave van de Geest; iets om als zodanig te eerbiedigen. Aan de **andere kant** is geloofsbeleving **mensenwerk**, een manier van omgaan met de gaven van de Geest, en als zodanig onvolkomen en met zonde bevekt. We hebben aile reden om blij te zijn **met** wat we gekregen hebben, **maar** geen enkele reden om er trots **op** te **zijn**. Ik wil bepaald niet beweren dat alle vrijgemaakten in het **verleden** deze beleving hebben gekend. En helemaal niet dat ze die nu allemaal kennen. Er zijn veel verschillen. Er is veel ondermaats geestelijk leven geweest. Er zijn ook **allerlei** remmende factoren geweest, zoals bijvoorbeeld gevoelsarmoede, veroorzaakt door ongunstige persoonlijke omstandigheden of door factoren in de algemene cultuur.

Ik suggereer **ook** niet dat iedereen deze beleving had moeten kennen, of **nu zou** moeten kennen. Een bepaalde **geloofsbeleving** of spiritualiteit is niet normatief. Wij worden niet behouden door onze beleving; alleen door Gods werk, waarin wij geloven. Wij moeten niet onze beleving verheerlijken **en** aan anderen proberen op te leggen. Elke beleving heeft **z'n** eenzijdigheid; **ook** z'n gevaren.

Scheefgroei

Een eenzijdigheid is bijvoorbeeld, dat missionair elan in geen van deze drie **dimensies** makkelijk te plaatsen is. De drang om te **evangeliseren** is er **vooral** de laatste tientallen jaren wel geweest en ook sterker geworden, **maar** het is nooit een centrale trek geweest in het gereformeerde leven. Ook met betrekking tot de tijd **voor** de Vrijmaking is dat **gesignaleerd**. De **zuil** van gereformeerde organisaties was **wel** bedoeld om wervend te werken, maar was niet zozeer daadwerkelijk daarop gericht. Dit is een voorbeeld **van** een punt waarop wij in onze geloofsbeleving van andere christenen **kunnen** leren, verrijken gecorrigeerd **kunnen** worden.

Een volgende vraag is hiermee verwant: is er in de **praktijk** geen **concurrentie** tussen het besef, verbondskind te zijn in antithese met de wereld, en het besef zondaar te zijn die verlossing nodig heeft? Een bepaald type geloofsbeleving kan altijd scheef groeien. De woorden waarin we die beleving uitdrukken, kunnen ook een façade zijn, waarachter een veel minder fraaie geestelijke werkelijkheid schuil gaat. Het kwam voor dat een werkelijk schriftuurlijke prediking over God en hoe Hij met ons omgaat, niet werd herkend, als het **wóórd** 'verbond' niet met een **behoorlijke** regelmaat klonk.

Een 'spiritualiteit' kan doorsudderen, terwijl die van binnenuit is uitgehold. **Zulke** gevaren bedreigen echt niet alleen de **vrijgemaakten**. In **elk** type geloofsbeleving doen deze verschijnselen zich voor.

Zelfkennis

Maar het omgekeerde kan ook gebeuren: dat we door alle scheefgroei en discussie en relativering niet **meer** herkennen wie we zelf **zijn** en **wat** we van huis uit meegekregen hebben. Dat zou jammer **zijn**. We zouden onszelf armer voelen dan we **zijn**. Dat kunnen we zelf vermijden.

We zouden onszelf minderwaardig kunnen gaan voelen, en van **daaruit** anderen met **hùn** geloofsbeleving gaan idealiseren. Dat zou op een nieuwe teleurstelling uitlopen. Om **nog** maar te zwijgen van: spuwten in de **bron** waaruit **je** zelf gedronken hebt. We hoeven niet mee te doen aan het neerkijken op de leer **van** het verbond alsof dat 'alleen **maar** verstandelijke kennis' zou zijn. En als we onszelf beproeven **en** ons afvragen **waar** de diepe beleving **van** het geloof **gebleven** is, hoeven we met onze organisaties niet direct verlegen te zijn. Vruchtbaarder is het, terug te **vragen** naar de authentieke **bron**. Als er gering-schattend wordt **gedaan** over onze geloofsbeleving, dan hoeven we niet met **een** mond vol tanden te staan.

Leren van anderen lukt het best als je een gezond besef hebt van wie je zelf bent en wat je zelf hebt. **Dan** kun je in je omgang met anderen daarop voortbouwen, dat uitbouwen, en waar nodig bijsturen. Een bepaald type geloofsbeleving is niet katholiek; niet bestemd om onveranderd van generatie op generatie overgedragen te worden. Jongeren zullen, in een andere situatie van kerk en wereld, **hun** eigen beleving ontwikkelen, met eigen accenten, een eigen gezicht. Maar goed overdragen **kun** je **alleen** maar doen vanuit een eigen authentieke beleving. Proberen de stem van het verleden het **zwijgen** op te leggen of te overstemmen, zou alleen maar schadelijk zijn. Ik heb met dit artikel **eraan** willen bijdragen dat we in de spiegel kijken: herkennen, en erkennen, wat we **meeg**ekregen hebben.

Ds. P. Houtman is predikant van de Gereformeerde Kerk van Twijzel-Kollumerzwaag.

PROMOTIE PROFESSOR KAMPHUIS

Zo de HERE wil en wij leven zal prof. drs. B. Kamphuis op maandag 30 augustus promoveren aan de Theologische Universiteit ~~de~~ Christelijke Gereformeerde Kaken in Apeldoorn.

Na zijn studie in de eerste helft van de jaren zeventig in Kampen was hij predikant van de Gereformeerde Kerken van Vlissingen, Voorburg en Amersfoort-Centrum (thans Amersfoort-Oost). In 1986 legde hij het doctoraal examen (oude stijl) af met als hoofdvak dogmatiek. De Generale Synode van Spakenburg-Noord benoemde hem in 1987 tot hoogleraar in de dogmatiek als opvolger van zijn vader, professor J. Kamphuis, welk ambt hij in januari 1988 officieel aanvaardde met de rede 'Klare Taal'.

Naast de veeleisende taken die het hoogleraarschap meebracht, heeft prof. Kamphuis zich de afgelopen jaren grondig verdiept in de dogmatische opvattingen van enkele moderne theologen en daarover een proefschrift geschreven. Hij hoopt daarop te promoveren bij prof. dr. J. van Genderen. Prof. dr. LW. Maris zal co-promotor zijn en dr. C van der Kooi van de Vrije Universiteit zal als extern referent optreden.

De titel van het proefschrift luidt: *BOVEN EN BENEDEN. Het uitgangspunt van de Christologie en de problematiek van de openbaring, nagegaan aan de hand van de ontwikkelingen bij Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer en Wolfhart Pannenberg.*

Professor Kamphuis houdt zich hierin bezig met de vraag waar je moet beginnen bij het nadenken over onze Heer Jezus Christus. Begint de zogenoemde Christologie bij de mens Jezus van Nazareth, beneden? Of begint ze boven, bij de eeuwige Zoon van God, die mens is geworden?

In *Boven en beneden* bespreekt hij hoe drie grote protestantse theologen in deze eeuw deze vraag beantwoord hebben. In de ontwikkelingen die zij alle drie hebben doorgeemaakt, is een voortdurende pendelbeweging aan te wijzen tussen 'beneden' en 'boven'. Dat hangt samen met een leer over de openbaring, waarin de Heilige Schrift niet gezien wordt als openbaring van God; zodat aan de werkelijkheid van Gods openbaring geen recht wordt gedaan.

Professor Kamphuis pleit ervoor het uitgangspunt van de Christologie noch 'boven' noch 'beneden' te zoeken, maar in Gods openbaring in de Heilige Schrift. Dat houdt in een nauwe binding aan ~~de~~ geschiedenis van het leven en werk van de Here Jezus. Het inhoudelijke uitgangspunt van de Christologie ligt 'boven', in de eerbiediging van de godheid en de het al eeuwige bestaan van Christus. Dit geeft alle ruimte voor de erkenning van zijn mensheid. Van groot belang is dat de Persoon van Christus steeds wordt gezien in samenhang met zijn ambt als Middelaar.

Graag willen wij professor Kamphuis heel hartelijk feliciteren met het bereiken van deze mijlpaal. Met hem zijn wij blij dat hij een lange periode van intensief studeren mag afsluiten met dit fraaie resultaat. We wensen hem en zijn vrouw en kinderen een mooie promotiedag. En we spreken de hoop uit dat hij met de grote kennis die hij heeft opgedaan nog veel mag betekenen. Allereerst voor zijn werk aan de Theologische Universiteit en zo voor de Gereformeerde Kerken. Maar ook breder: ook ons blad verwacht te mogen profiteren ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~ ~~blad~~ ~~verwacht~~ ~~te~~ ~~mogen~~ ~~profiteren~~ ~~van~~ ~~zijn~~ ~~werk~~ ~~aan~~ ~~de~~ ~~Theologische~~ ~~Universiteit~~ ~~en~~ ~~zo~~ ~~voor~~ ~~de~~ ~~Gereformeerde~~ ~~Kerken~~ ~~Maar~~ ~~ook~~ ~~breder~~ ~~ook~~ ~~ons~~

GOD BLIJFT GOD EN JIJ BLIJFT JIJ

A.S. van der Lugt

Meditatief

...opdat gij daardoor deel zoudt hebben aan de goddelijke natuur.

2 Petrus 1,4

"Maer in de grond van myn gemoet, daar wierd het lieflyck ende soet. Daer quamt ghy uyt der diepten uytwaertsdringen, en, als een bron, myn dorstigh hart bespringen, soo dat ick Mb Godt! bevont te zyn den grondt van mynen grondt..."¹

Oosterse godsdienst beïnvloedt westerse geesten. Je ziet het geregeld terugkeren in de geschiedenis. De laatste tientallen jaren bijvoorbeeld in New Age. Goeroes, Meesters, Geestelijke Leiders wijzen de weg naar de eenheid met het goddelijke. Wie zich realiseert dat de menselijke ziel een vonk is uit het uiteengespatte goddelijke vuur, die heeft de beslissende stap gezet op weg naar eenheid, - dat is: de verlossing. Het is mogelijk dat de zelfverwerkelijking vele levens duurt, maar het begint met het juiste inzicht. Bet zit in je zelf.

Behoort Petrus ook tot de Meesters? Hij spreekt toch over het deel krijgen aan de goddelijke natuur? Dat is toch waarlijk meer dan een verstandelijk weten van een confessie of de juiste weg van goed en kwaad kiezen in dit leven! In de traditie van katholiek en protestants christendom horen wij stemmen, die spreken over een diepe Godservaring. Jan Luyken schreef een gedicht over het nauwe **kontakt** tussen de ziel en God. Hij meende dat God ver weg was en **zuchtend** zocht hij Hem. Maar toen het God beliefte zich te openbaren, was er niets te zien, maar van binnen iets te voelen

("Daar kwam uit de diepten..."!). In zijn gemoed werd het lieflijk en zoet. Daar was God te vinden. 'Nabijheid' kan ook 'vereniging' worden. Zoals een druppel water in een glas wijn zichzelf verliest, zo moet de geest in God versmelten.

Petrus beperkt de gemeenschap niet tot een deel van de mens. Er bestaat verschil tussen lichaam en ziel, maar de Here noch zijn leerlingen hebben de ziel als het eigenlijke van de mens aangemerkt. God redt mensen met hun totale bestaan in het geheel van de schepping. En ook als Petrus spreekt over 'deel hebben aan', komt hij niet in de buurt van de mystiek. Deel hebben aan betekent met elkaar verbonden zijn, terwijl je verschillende personen bent en blijft. Je kunt deel hebben aan een maaltijd met anderen of delen in het lijden van iemand. De Here belooft de gelovigen een deel hebben aan Gods natuur. Dat wil zeggen, dat de typische eigenschappen, die bij God horen, door Hem worden gedeeld met allen die van Christus zijn. Zo krijgen wij hoop op een eeuwigheid, die wij aardse stervelingen niet van nature hebben. Wij mogen verwachten dat een goddelijke glans van gaafheid onze broze, gebroken natuur zal doortrekken. Heiligheid en heerlijkheid, ook deze eigenschappen delen ons leven met God in eeuwigheid bepalen op een manier die niemand nog bedenken kan.

Dit zal stellig ons gemoed niet onberoerd laten. We zijn op weg naar een vervulling van Gods scheppingsplan. Dan komen wij tot het doel wat God in gedachten had, - en zo dan ook ons doel mag heten. De woorden die mensen kiezen om

een eenheidsbeleving te beschrijven (stille, verzinken, trillen, smelten), zou het ook maar neigen in de richting van de komende werkelijkheid? In ieder geval leert de Bere ons niet hopen op een eenheid, waarin God en 'ik' synoniemen worden. God blijft God, en jij, mens, blijft jij.

En op weg naar de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, roepen de apostelen ons op tot nuchter geloof en dienst in gehoorzaamheid. Gewoon dagelijks keuzen maken tussen goed en kwaad in deze gebroken schepping. God deelt wanneer en aan wie Hij wil bijzondere tekenen uit: bemoedigend, corrigerend, bevestigend. Dromen, visioenen, gemoedsbelevingen. Maar ook de christen, die deze extra's niet ontvangt, heeft gemeenschap met God. Want dat is het deel van ieder die vertrouwen geeft aan de Koning van deze wereld, de Vader van Jezus Christus. Het deel van gewone gelovigen, kortom.

¹ Gedicht van Jan Luyken, De Ziele betracht de Nabyheit Godts, geciteerd via ds D.A. Vorster, Protestantse Nederlandse Mystiek, Amsterdam 1948, 146.

Ds. A.S. van der Lugt is predikant van de Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Stad.

Wandelen met God

Abisag mag, vanwege haar schoonheid, koning David verzorgen op z'n oudedag. Later wordt ze speelbal in een politiek steekspel. Uit het leven van deze vrouw valt op te maken dat lichamelijke schoonheid geen garantie biedt voor levensgeluk.

Tekstmateriaal: 1 Koningen 1:1-15 en 2:13-25.

Men zegt dat je **boft** als je mooi geschapen bent.

Je uiterlijk, zegt **men**: daar komt het op aan.

Mannen vallen immers op een mooi **figuur**.

Ze kijken naar je ogen, ze kijken naar meer, ze **kijken naar** veel te veel meer, ze kijken je na.

Nu, wat **m'n** uiterlijk betreft ben ik niet te beklagen.

De Schepper **heeft** mij wonderlijk mooi gemaakt.

Maar of ik daar blij mee ben?

M'n vriendinnen **waren** jaloers op mij.

Maar ik was vaker jaloers op **m'n** vriendinnen.

Het is mooi als een **man** belangstelling voor je heeft.

Het is een wonder: om verliefd te worden, bij **iemand** te horen.

Maar wat te doen als elke man je **bekijkt**?

Wat te doen als **niemand** je **daarom** durft uit te kiezen?

Als kind al was ik **m'n** leven niet veilig.

Wat **m'n** afkomst is, blijft in het duister.

M'n moeder noemde me Abisag.

Wat een naam. Ik hoorde fluisteren dat dat betekent: mijn vader heeft gedwaald.

Ben ik soms te vroeg geboren? Was het de bedoeling dat ik er niet moest zijn?

Natuurlijk vindt een meisje, als ze volwassen wordt, het mooi als **jongens** belangstelling voor haar hebben.

Maar dat gevoel ebt weg als je **jongens** over je hoort praten.

Dan is er weinig reden voor romantiek.

Dan doet het pijn. Vuile taal over wat God zo mooi geschapen heeft. En ogen die verder kijken dan ze mogen zien.

Je **altijd** bekeken voelen.

Op het veld, alleen, je niet veilig voelen. In de stad, in de nauwe **steegjes**, de ongewenste **intimiteiten**.

De roem over **m'n** schoonheid ging zo ver dat er zelfs bij de koning over gesproken **werd**.

De oude koning David: eigenlijk heb ik bij **hem** de mooiste tijd van **m'n** leven doorgebracht.

O, ook aan het hof werd er gekletst. Eerlijk is **eerlijk**: er waren er ook die medelijden met me kregen. Je zult je jonge leven **maar** moeten verdoen, zo klaagden ze, met het verzorgen van een oude vent. Maar zo heb ik zelf die jaren niet **ervaren**.

De oude koning: wat was hij aan-doenlijk lief voor me.

En hij **keek** niet naar mij, zoals de meeste mannen kijken.

Hij was een van de **weinige** mannen in **m'n** leven die niet zo **naar** mij keek.

Hij **hield van me**, zoals ik was. Ik mocht hem verzorgen, verwennen. En hij was er zo dankbaar voor.

Wat heb ik veel van hem geleerd. Wat wist ik **eigenlijk** van God. Wat weet een meisje uit Sunem van de God van Israël.

Aan het hof leerde ik de liederen van de koning kennen.

Hij zei ze me voor, ik heb ze nagezongen.

Wat een man!

Hij was de **machtigste** man van zijn tijd. Maar tegelijkertijd pud en **kouwelijk** baasje.

Hij **bepaalde** nog steeds wat er moest gebeuren. **Maar** tegelijk was hij een klein **kind** voor God.

Met m'n lichaam heb ik **hem** verwarmd: **die** machtige koning David. Met mijn mooie lichaam heb ik de oude **man** verwend.

En alle andere **mannen** konden alleen maar toekijken. Ze konden niet **anders** dan toekijken.

Hun gedachten kon ik wel raden. Maar wat voelde ik me veilig en **geborgen**.

Of ik nooit verlang naar die ene, echte liefde?

Of ik niet verlang naar een man die als een echtgenoot van je houdt? Een man die je **kinderen geeft**, de geborgenheid van een gezin? **Natuurlijk leeft** dat verlangen in mij.

Maar het heeft zoveel **barsten** opgelopen, dat verlangen. Zoveel barsten, dat **ik** niet weet of ik dat nog wel aankan: op zo'n manier **van een** man houden.

In mijn situatie kan ik niet meer **kiezen**.

Nu de **koning** gestorven is, beschikt z'n opvolger over m'n **bestemming**.

Binnen de vrouwenvertrekken wordt geroddeld. Het schijnt dat er een paleisrevolutie heeft bedreigd, waarbij ik de inzet was.

Ach, **het kan** me niet zoveel meer schelen.

Laat me hier maar rustig blijven. In de vrouwenvertrekken **van** Salomo's paleis is er gelegenheid genoeg om me nuttig te maken. Er **zijn** jonge vrouwen, die hun ouderlijk huis **missen**. **Ik kan** ze troosten en bemoedigen. Ik kan ze de liederen voorzingen, die **ik van** de oude koning heb geleerd.

Of ik cynisch geworden **ben**?

Cynisch, vooral ten opzichte van mannen?

Nee, ik denk dat mannen niet anders kunnen, **vooral** als ze een knappe vrouw zien.

~~Het~~ geheim van het paradijs is bedorven: er zijn geen reine zintuigen meer.

Ik ben wel cynisch als **ik** zie dat mannen hun macht willen gebruiken tegenover vrouwen. Of als ze vrouwen tot **hun** speelbal maken. En ik denk nog steeds: het is best fijn als je als vrouw niet al te knap van uiterlijk bent. Zodat er **maar één** man is die echt liefde aan je geeft. Zodat die **man** zelfs niet bang hoeft te zijn dat hij je aan een **ander** verliest.

Ik weet dat er **een** wereld **komt**,

waarin wel weer met reine ogen naar elkaar wordt gekeken. Waarin gevoelens alleen maar oprecht worden geuit.

Wat moet dat een mooie wereld zijn!

Ds. H. Folkers is predikant van de Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Oost.

uit d kerken

Intrede

Vrijdag 27 augustus is ds. J.A. Roose uit **Brouwershaven** door ds. J.H. Smit te Brunssum-Treebeek bevestigd.
Nieuw adres: Veldenseweg 51, 5914 SL Venlo, tel. 077-3211781 (werk); 077-3211780 (privé).

Emeritaat

Zondag 27 juni jl. nam ds. H.J. Venhuizen afscheid in de Nieuwe Kerk vanwege zijn emeritaat. H.J. Venhuizen werd op 9 november 1933 in Hoogeveen geboren. Na zijn studie in Kampen stond hij achtereenvolgens in **Noordbergum** (1964), Zutphen (1969) en in Ede (1973).

Beroepbaar

Vanaf 1 september 1999 is ds. J. Janssen, teruggekeerd als zendeling uit Curitiba (Brazilië), beroepbaar. Adres: Wittezomer 7, 9405 VE Assen, tel. 0592-460352.

Adreswijzigingen e.d.

Aduard * Scriba: dhr. J. Robbe, Postadres van de kerk: Kloosterstraat 17, 9831 RT Aduard @. **44). Drachten-Oost *** Postadres: Gereformeerde Kerk Drachten-Oost, Postbus 249, 9200 AE Drachten (p. 56).

Duivendrecht * Predikant: D. Griffioen, 't Ven 18, 1115 BB Duivendrecht, tel. 020-6003407 (privé), 020-6001087 (studeerkamer).

Utrecht N/W * Diaconie: Cobradreef 24, 3664 ET Utrecht, tel. 030-2432121 (p. 122).3

SCHILDERS VRIJMAKINGSBEELD

K. van Bekkum

Achtergronden

Waarover ging het bij de vrijmaking van 1944? Wie deze vraag stelt, kan verschillende antwoorden verwachten. Volgens de één over de betrouwbaarheid van Gods beloften bij de doop. Een ander zal zeggen dat het ging over de vraag of je kon leven in een kerk waarin mensen die zich op de bijbel beroepen de mond gesnoerd wordt. Een derde is van mening dat de strijd vooral gericht was tegen een synode meer met het behoud van de eigen macht bezig was dan met het heil van de kerken.

Schilders brieven en brochures

Klaas Schilder, één van de hoofdrolspelers in het kerkelijk conflict dat zich van 1942-1944 binnen de Gereformeerde kerken afspeelde, zou zich - misschien wel tot onze verrassing - het meest bij het tweede en derde antwoord thuisgevoeld hebben. Tot nu toe was wel bekend dat het in die tijd heel moeilijk was om Schilder echt 'los te krijgen' over verbond en doop, omdat de kerkrechtelijke kant van de zaak z.i. alles beheerste. En inderdaad blijkt nu dat in de officiële brieven die hij van januari 1942 tot na zijn afzetting in augustus 1944 schreef, op een enkele opmerking na geen beschouwingen te vinden zijn die betrekking hebben op de strijd over verbond en doop. Vanaf het moment dat de synode zichzelf begon te continueren en Schilder onderdook, bestreed hij de synode niet meer op het punt van de leerge-

schillen, maar alleen nog maar op het punt van het kerkrecht. Wie er meer over wil weten, kan het nu na slaan in het boek dat voor me ligt: K. Schilder, *Verzamelde Werken 1942-1944* (bezorgd door dr. W.G. de Vries), Barneveld: De Vuurbaak 1998 (ISBN 90-5560-033-4, prijs f 98,-). In dit tweede deel van de sinds 1992 opnieuw begonnen reeks *Verzamelde Werken* zijn geschriften bijeengebracht uit een cruciale periode: die van de vrijmaking. Een selectie van brieven en brochures geeft inzicht in wat Schilder nu dwarszat en dreef.

Verzamelde Werken

Gereformeerden hebben de plicht hun erfenis te bewaren, en dat bewaren van de erfenis doe je het beste, als de bronnen die deze erfenis dragen, in gepubliceerde vorm te bestuderen zijn - zo is de gedachte achter deze serie. Wat hervormden gedaan hebben met Gunning, Mis-

kotte, Noordmans en Van Ruler, moet ook gebeuren met Schilder: het uitgeven van hun verzamelde werken. Zulke uitgaven liggen binnen de gereformeerde kring echter minder makkelijk dan in de hervormde wereld. De haat-liefdeverhouding met het eigen verleden lijkt daar debet aan. Van Kuyper is na 1945 vrijwel niets meer uitgegeven. De eens zo geprezen voorman werd verguisd, zelfs aan de W. Hoe invloedrijk hij ook was geweest, men probeerde hem zo snel mogelijk te vergeten. Door nu een nieuwe poging te wagen Schilders *Verzamelde Werken* uit te geven, gunt de Schilder-stichting Schilder een beter lot dan Kuyper. Ook Schilder is immers in de eerste helft van de twintigste eeuw in theologie, kerk en maatschappij een gezichtsbepalende figuur is geweest. In de tijd dat de voormannen nog oppermachtig waren, was daar ineens die zoon van een Kamper sigarenmaker met zijn niet-alledaagse ideeën. Een kerel met literaire kwaliteiten, die zich confronteerde met de moderne tijd en vandaaruit in flitsende polemieken stoffige folianten en suffe ideeën weer sprankeling wist te geven. Voor hij het wist, waren de schijnwerpers op hem gericht. Samen met de voortrekkers van de 'Reformatische beweging' kwam hij vanaf 1934 steeds meer in conflict met het kerkelijk establishment. Zijn schrijven over de Duitse bezetting van mei tot augustus 1940 en het kerkelijk verzet tegen de machtspositie van de synode werd door velen geboeid gevolgd. Zijn gevangenneming en vrijlating door de bezetter en later zijn schorsing en afzetting door de synode heeft velen - ook buiten de Gereformeerde Kerken - geschokt

en verbaasd. Je kunt je misschien afvragen of Schilder zo'n groot theoloog was als **Miskotte** of **Noordmans**. Daar staat echter tegenover dat hij - anders dan **zij** - rond 1940 maatschappelijk **gezien** een rol van betekenis speelde en tegen wil en **dank** hoofdrolspeler werd in een dramatisch eindigend kerkelijk conflict, dat nog jaren nadreunde in het leven van **vrijgemaakte** en niet-vrijgemaakte gereformeerden. De nu gepubliceerde uitgave beslaat de hectische periode van 1942-1944 en moet de lezer een beeld geven van wat Schilder in de periode 1942-1944 zoal geschreven heeft. Geen leesboek dus, maar een bron-nenuitgave die historici of theologen kan aanzetten om zich in het (kerk)politieke of theologische gewoel van de dertiger en veertiger jaren te storten. In het vervolg van dit artikel zal ik drie voorbeelden geven van manieren, waarop zo'n band Verzamelde Werken ons beeld van Schilders bezigheden in de betreffende periode op een actuele manier kan aanscherpen.

Schilders optreden: voer voor historici

Het zal wel nooit helemaal duidelijk worden wat er nu de oorzaak van was dat het kerkelijk conflict van de jaren dertig geleidelijk aan escaleerde en in 1944 tot een definitieve breuk leidde. Als de machtsfactor geen rol had gespeeld en het alleen inhoudelijk over verbond en doop was gegaan, was de kans vrij groot geweest dat men de tegenstelling nog door een compromis had kunnen overbruggen. Tenminste, dat is de suggestie die doorklinkt in de meest recente beschrijving van de geschiedenis van de vrijmaking.² Geen wonder dat J. Ridderbos jr. in zijn proefschrift over **samenhang** tussen de strijd in de kerk en de strijd tegen de Duitsers veel aandacht voor deze machtsfactor vraagt. Terecht heeft drs. H. Veldman in dit blad de kanttekening gemaakt dat Ridderbos in zijn boek de kerkstrijd helemaal in

een gevecht om de macht laat opgaan en de inhoudelijke verschillen ten onrechte verwaarloost. Wie zich niet wil verdiepen in verbond en doop, zal de diepte van de strijd en de bedoelingen van beide partijen nooit recht kunnen doen.³ Maar dat neemt niet weg dat er in het kerkelijk conflict wel degelijk sprake was van macht en van politiek. Vanuit het nu gepubliceerde deel Verzamelde Werken zou een historicus in dit verband bijvoorbeeld nader onderzoek kunnen doen naar de manier waarop Schilder het schrijfverbod, dat de Duitsers hem na zijn vrijlating op 6 december 1940 oplegden, heeft gehanteerd. Schilder was van mening dat de de synode de behandeling van de leergeschillen moest uitstellen tot het moment dat hij weer de gelegenheid had zich publiek te verweren. De beschuldigingen die tegen hem waren ingebracht waren immers openbaar. Nu werd van de kant van de synode betwijfeld of de Duitsers Schilder daadwerkelijk verboden hadden zich over de leergeschillen uit te laten. Schilder was daar boos over en toen de synode besloot om toch tot behandeling van de leergeschillen over te gaan, kwam hij gaandeweg zover dat hij uiteindelijk iedere medewerking aan de voortgang van de synode weigerde. Schilder vond dat hem recht moest worden gedaan. De geschiedschrijvers van de vrijmaking discussiëren daarom over de vraag hoe groot Schilders vrijheid was om toch aan de synode mee te werken. Waarschijnlijk zal er pas definitieve helderheid komen, als het stuk, dat Schilder bij zijn vrijlating heeft moeten tekenen, uit de archieven wordt opgedoken. Wel maakt de publicatie van de Verzamelde Werken het nu mogelijk om nauwkeurig te bestuderen hoe Schilders beroep op zijn schrijfverbod zich in de loop van de jaren ontwikkelt. Want hoe verder je in het boek leest, des te meer krijg je de indruk dat er in de loop van het slepende het conflict een moment komt, waarop het erop lijkt dat hij het te pas en te on-

pas aanvoert en w de communicatie met de synode onnodig bemoeilijkt.

Schilders verbondsleer: theologenkost

Een theologisch actueel punt dat in dit deel Verzamelde Werken aandacht zou kunnen vragen is Schilders verbondsleer. Ik noem dit een actueel punt omdat ik aan Schilder moest denken toen ds. Gunnink in verband met zijn opmerkingen bij het boek *De achilleshiel van het Calvinisme* een catechesante aanhaalde. Zij had tegen hem gezegd dat het nooit wat met haar werd, als het echt zo was dat de belofte en de eis de twee benen zijn waarop het verbond loopt. Gunnink wilde dit misverstand wegnemen: de eis is belangrijk, maar de belofte gaat voorop. Die draagt de eis en maakt ruimte voor vergeving.⁴ Lezing van de Verzamelde Werken leerde me opnieuw dat het niet de minsten zijn die dit misverstand hebben gewekt. De nu gepubliceerde brochure Looze kalk liegt er wat dat betreft niet om. Ik citeer: 'Verbond is de wederkeerige overeenkomst tussen God en zijn volk, ontstaan door Hem zelf, en onderhouden (krachtens zijn genadig werk) door Hem zelf en zijn volk als twee "partijen". Het is, naar dien zulks Zijn aandeel betreft, bepaald door Zijn spreken, door zijn Woord (belofte en eisch). En door dit spreken voert Hij zijn raad (der verkiezing) uit. Alsmede dien van Zijn verwerping (in zooverre ze een voorbeschikking is tot straf bepaaldelijk over verachting dm genade-verbonds-administratie).' (VW42-44, 644). Het meest opvallende aan deze uitspraak is, dat de beloften van het verbond hier worden voorgesteld in & vorm van de belofte en de eis en dat dit weer in verband gebracht wordt met de eeuwige verkiezing en verwerping. Het is misschien wat ingewikkeld, maar wie deze uitspraak plaatst in het kader van Schilders theologie, ontdekt dat hier zijn strikt parallelle verkie-

zingsleer - waarin de verwerping hetzelfde gewicht krijgt als de verkiezing - **doorwerkt** in de verbondsleer. Op Schilders verkiezingsleer wordt vaak de **kritiek** geleverd ze te rationeel is: **verkiezing** en verwerping lopen zo **parallel** dat de positieve lading van de verkiezing in *Christus* verdwijnt. De schepping is volgens Schilder uiteindelijk niet meer dan **een** neutrale werkvloer waarover God komt tot verkiezing en verwerping. Of om het met Schilder te zeggen: de schepping is substraat. De consequentie daarvan is dat uiteindelijk ook het verbond een neutrale werkvloer dreigt te worden. Als in de verkiezingsleer de voorrang van Gods liefde wordt geschrapt, gebeurt dat uiteindelijk ook in het verbond ook belofte en eis lopen parallel. Het evangelie is niet langer een lokkende liefdesroep, maar een ultimatum. En het verplichten de karakter **van** het verbond - de eis - wordt automatisch meer benadrukt dan bijbels gesproken verantwoord is.⁵ Ik heb daarom het vermoeden dat een goede bestudering van Schilders verbondsleer meer helderheid **zou** kunnen geven als het erom gaat hoe het toch komt dat veel mensen last hebben van het door onlangs door Gunnink besproken misverstand. Daarnaast zou het ook best eens kunnen zijn dat onderzoek zal uitwijzen dat er nog een andere - veel mildere - klassieke vrijgemaakte verbondsleer bestaat (van m.n. S.G. de Graaf), waarin het verbond Gods hand op je schouder is, zijn aandrang om bij Bern te blijven en je te heiligen.

Schilders vrijmakingsbeeld

Een derde actueel voorbeeld van geschiedkundige beeldvorming rond de vrijmaking aan de hand van deze band *Verzamelde Werken*, dient zich aan in de discussie die is ontstaan n.a.v. de **column** van prof. Roel Kuiper in het *Nederlands Dagblad* van zaterdag 31 juli j.l. over 55 jaar vrijmaking. Opnieuw doemde daarin de al gestelde vraag

op waarover het in de vrijmaking nu precies ging. Uit de inleiding bleek al dat daar ten tijde van de kerkstrijd al verschil van **mening** over bestond. Schilder bestreed de synode vooral vanuit het kerkrecht, maar het is bekend dat anderen het daar niet **mee** eens waren en Schilder hebben verweten er zo teveel **een** juridisch steekspel van te maken. Het is logisch te verwachten dat vanuit de nu gepubliceerde band - die **immers** de vrijmaking als hoofdthema heeft - meer **achtergrondinformatie** over dit meningsverschil op te diepen valt. Tot mijn spijt kwam ik bij de bestudering van het nu gepubliceerde materiaal **tot** de conclusie, dat het boek de lezer op dit inhoudelijk gezien cruciale punt in de steek laat. En dat wordt niet **alleen** veroorzaakt door Schilders wat fragmentarische manier van werken, de roerige oorlogsjaren en het **schrijfverbod**, maar ook door de manier waarop de band is vormgegeven. Om dat duidelijk te maken, moet ik eerst **even** iets vertellen over de manier waarop dit deel *Verzamelde Werken* is uitgegeven.

Het lezen van Schilders correspondentie is een hele toer. Hij schrijft ingewikkeld, vaak zitten er impliciete **verwijzingen** in naar **zaken** en personen en al gauw merk je dat het kerkelijk conflict een heel web van kerkrechtelijke, persoonlijke en zakelijke lijnen bevat. Om het geheel te **kunnen** volgen moet je behoorlijk thuis zijn in de materie en de verhoudingen tussen de personen goed kennen. Wie deze **kennis** niet heeft, wordt - als het goed is - bij het lezen van *Verzamelde Werken* geholpen door annotaties. Als de annotatie dan vrij summier is, zoals in dit deel het geval is, komt het **beeld** dat het **materiaal** in feite van de kerkstrijd **geeft**, niet goed over. Een paar voorbeelden: Schilder verwijst een hoogleraar iets (*VW42-44*, 27). Wie is deze hoogleraar? Ene dr. H. Beets heeft uit de school geklapt over de geheime **synode-rapporten** in een **Amerikaans** tijd-

schrift (*VW42-44*, 163). In welk tijdschrift? Schilder verwijst de synode naar **verdedigingsgeschriften** die hij geschreven zou hebben (*VW42-44*, 274). Op welke geschriften doelt hij? Een **van** de brochures blijkt een corrector gehad te hebben, die af en toe ook een **noot** toevoegt (*VW42-44*, 365). Wie is dat? **Soms** ontbreekt ook relevante **achtergrondinformatie**. Zo maken Schilder en Greijdanus bezwaar tegen de manier waarop de curatoren en de synode de opvolging van Greijdanus door H.N. Ridderbos hebben geregeld. Deze zaak zou in een breder licht hebben gestaan als was vermeld dat Schilder en Greijdanus zelf een andere **kandidaat** in gedachten hadden, namelijk hun medestander R. Schippers. Helemaal verwarrend wordt het als de annotaties en Schilders eigen noten door elkaar gaan lopen (*VW42-44*, 304). Natuurlijk is het nooit volmaakt, maar ik **vroeg** me af of het niet beter was geweest het geheel nog een keer door te laten lezen door iemand die niets **van** de vrijmaking **afweet**. Ook vragen te **stellen** zijn bij de **manier** waarop in de annotaties naar secundaire **literatuur** wordt verwezen en het was handig geweest als in geval van de nu gepubliceerde brochures de **verschijningsdata** en de oorspronkelijke paginering waren vermeld. Voor een beter begrip van het **materiaal** had ook een kort **overzichtje** van Schilders wisselende onderduikadressen en de belangrijkste **data** in het kerkelijk proces niet **misstaan**. Dan was het mogelijk geweest kort na te slaan waarvandaan en met het oog waarop de verschillende brieven geschreven waren.

Afgezien van deze details, wordt het feit dat de band minder zicht geeft op 'Schilder en de vrijmaking' dan gehoopt echter vooral veroorzaakt door de manier waarop het materiaal voor deze band is verzameld. Wat is **namelijk** het geval? Schilder gaf in de zomer van 1944 een brochure uit, getiteld *De waarheid luistert nauw*, waarin hij een

stuk van **zijn** correspondentie publiceerde - met daarbij gevoegd commentaar. Natuurlijk gebruikte Schilder hiervoor niet zijn particuliere, maar alleen zijn officiële, kerkelijke correspondentie. Hij benadrukte immers steeds dat het niet om personen, maar om zaken **ging!** Deze brochure is in deze band Verzamelde Werken geplaatst achter een eerste deel met andere brieven. Wat betreft die andere brieven heeft de bewerker Schilders onderscheid tussen particuliere en officiële **correspondentie** gebruikt om een selectie te maken uit de honderden brieven die Schilder van 1942 tot 1944 schreef. De band bevat dus naast de brochures de vrijwel volledige 'officiële' correspondentie. Formeel **en uitgave-technisch** gezien is dit een voor **de** hand liggende keuze: je volgt bij de selectie van de overige **correspondentie** Schilders eigen aanpak en komt niet voor het probleem te staan wat je nu moet doen met Schilders commentaar op de brieven. Inhoudelijk gezien heeft deze keuze echter een paar vervelende gevolgen. Het betekent dat de in de brochure gepubliceerde brieven niet in het correspondentie-stuk **zijn** opgenomen, zodat de **correspondentie** zich niet meer chronologisch laat lezen. En dat komt de **begrijpelijkheid** van het geheel niet ten goede. Bovendien komen we zo niet te weten of Schilder bij het opnieuw publiceren van zijn brieven de brieven daadwerkelijk integraal heeft **opgenomen** of dat hij nog dingen heeft veranderd. **Tenslotte** - en dat is het meest wezenlijke punt - wekt deze band zo de indruk dat 'persoonlijke' correspondentie van Schilder met bijvoorbeeld de 'Amersfoortse **kring**' en ds. D. van **Dijk**-correspondentie **waaruit** we veel hadden kunnen leren over de **vraag waarom het nu ging** in de vrijmaking - van weinig zakelijke invloed is geweest op de **vrijmaking**. En dat kan ik nauwelijks geloven. Had de publicatie van de brochure **Looze kalk** niet uitgesteld kunnen worden om plaats te maken **voor** deze corres-

pondentie? Als dat gebeurd was, was het de lezer mogelijk geweest zich een beeld te vormen van Schilders **meningsvorming** in deze periode, **ook in** reactie op kritiek van medestanders. Nu moet de lezer het alleen doen met Schilders eigen mening over die **meningsvorming**, omdat alles door het filter is gegaan van **het** onderscheid 'officieel' en 'particulier'.

Kortom, het deel Verzamelde **werken 1942-1944** draagt bij aan de bewaring van het **gereformeerde** **er-goed** en ontsluit boeiend **studie-materiaal**. Het is ook een **boek** waaruit Schilders beeld van de **vrijmaking** zich uitstekend laat **reconstrueren**. Maar voor het **verkrijgen** van een verantwoord plaatje van Schilders **schrijverderwijs** gevormde

mening ten tijde van de vrijmaking is het nodig dat ook de particuliere correspondentietoegankelijk gemaakt wordt. Laten we hopen dat de Schilder-stichting daar gauw aan **toe komt**.

¹ J. Kamphuis, *Een eeuwig verbond*, Haarlem 1984, pag. 67-68.

M. te Velde, *Kerkstrijd in oorlogstijd*, in: D. Deddens/M. te Velde, *Vrijmaking - Verderkeer*, Barneveld 1994, pag. 39-64, met name pag. 43 en 53.

² J. Ridderbos, *Strijd op twee fronten* (2 dln), Kampen 1994. De recensie van B. Veldman is te vinden in *De Reformatie* 70 (1994-1995), pag. 59-62.

³ *De Reformatie* 74 (1998-1999), pag. 768.

⁴ Vgl. voor een bredere schets van deze problematiek: *Radix* 23 (1997), pag. 139-148 en 152-153.

Drs. K. van Bakkum is wetenschappelijk assistent aan de Theologische Universiteit te Kampen.

Mededeling

Gereformeerd Psychiatrisch Ziekenhuis

Binnen onze polikliniek hebben wij de personele formatie uit kunnen **breiden** mede dankzij **ontvangen** wachtlijstgelden vanuit het Zorgkantoor. Hierdoor is de wachtlijst van de locatie **Amersfoort** nagenoeg opgeheven.

Dit betekent dat als u valt onder de regio Amersfoort, poliklinische behandeling op korte termijn mogelijk is.

U kunt **zich** voor intake-/behandelgesprekken aanmelden via telefoonnummer: 033-4571717. Printerweg 27, 3821 AP Amersfoort.

Wij bieden behandelingen die individueel **alsook** groepsgericht zijn, tevens voor **echtparen en gezinnen**.

U vindt het GPZ ook op de volgende adressen:

- Duinweg 1, 3735 LA Bosch en Duin, tel. 030-6932114
- **Mussenhage 1**, 8011 BH Zwolle, tel. 038-4227704
- Spuiboulevard 364, 3311 GR Dordrecht, tel 078-6134400

Als Gereformeerd Psychiatrisch Ziekenhuis bieden wij **deskundige hulp aan mensen** met psychiatrische problemen. Te **Bosch en Duin** zijn mogelijkheden tot klinische- en deeltijdbehandeling.

- Mogelijk zullen wel (opnieuw) wachtlijsten ontstaan **voor** bepaalde vormen van behandeling.
- **Voor intake-** en adviesgesprekken is het **in de** regel altijd mogelijk om binnen enkele weken een eerste afspraak te maken.

De zomervakantie is voorbij. Het nieuwe schoolseizoen begint. Met gespannen verwachting kijken leerlingen uit naar het nieuwe schooljaar. Hoe zal de nieuwe meester of juf zijn? Hoe is het op de nieuwe school? Oudere leerlingen wensen dat de vakantie wat langer zou duren. Leerkrachten hebben ook zo hun verwachtingen van de nieuwe cursus die wel;-

dra zal aanbreken. Hoe kijken ouders eigenlijk tegen het nieuwe schooljaar en de school aan?

*De gereformeerde scholen hebben een mooi devies: 'De school is van de ouders'. Maar je moet dat als ouder eens proberen te laten gelden in de praktijk. Als je meedenkt wordt je opmerking aan het adres van een leerkracht al snel als kritiek ervaren. De leerkrachten kijken je dan vervolgens aan met een gezicht van 'Waar bemoei je je mee?'. De directeur hoort je opmerking aan en zegt **dut hij dat mee zal nemen en verder hoor je nooit meer iets.***

- Heb je het gehoord wat het bestuur nu wil gaan doen?
- Weet je wat meester **Pieterse** met de dochter van Jantine heeft uitgehaaid?
- Laten die leerkrachten trouwens tussen de middag zelf met die kinderen overblijven, het is toch zeker hun werk.
- Zou juf Paddestoel haar klas wel aankunnen? Het is daar altijd wel rommelig en ik vraag me ook af of ze wel orde kan houden.
- En wie van het team loopt daar eigenlijk op het plein in de pauze? Moet je de jas van **Remco** eens zien...
- Wat een taalgebruik. Moet je horen waar Carine gisteren mee thuis kwam. **Leren** ze dat op school? Ze moeten daar eens aan opvoeding in normen en waarden gaan doen.
- Onze Jan is volgens **mij** hoogbejaafd, maar de school wil dat niet toegeven. De meester reageert echt afwijzend.

De ouders zijn niet de tegenpartij van de school, maar juist de medestanders in de vorming en begeleiding

Hoe vaak komt het niet voor dat **wanneer** het met een **van** je kinderen niet goed gaat **op** school, dat het schoolteam er **dan** zelf niet mee komt. Het lijkt het wel alsof jij dat als ouder bij de school **aan moet** kaarten. **Pas dan** wordt er actie ondernomen. **En als** je de leerkracht daarop attendeert, dan verweert hij zich met: Jan een probleem? Nee hoor, dat valt heus wel mee. En als je er later nog een **keer** op **terug** wil komen **dan** voel je je al snel beke-

ken als een 'zeurouder'. Maar je zet toch door, want het gaat je om jouw **kind**. **Dan** maar een zeurouder! Op de koffievissies is de school vaak een dankbaar onderwerp van gesprek:

Leerkrachten op de gereformeerde school zijn in feite de verlengstukken van thuis.

Misschien herkent u wel wat van die gespreksonderwerpen. Ze klinken alles bij elkaar misschien wat negatief. Maar de indruk bestaat dat dit beeld niet ver van de **realiteit** staat.

De school is van de ouders. Het lijkt soms wel een **zegswijze** uit een **ver** land. Daarom denk je dan bij je **zelf**: "**Kan dat** feitelijk wel **samen**-**gaan**, school **en** ouders?" Of zijn ze elkaars tegenpartij? Hebben ze ver-

schillende belangen of doelen? Of word je er juist sterker van wanneer school en ouders op één lijn zitten. En moet dat eigenlijk wel? Mag de school zich wel bemoeien met de opvoeding? En mag thuis zich bemoeien met de school?

Over deze vragen gaat dit artikel. We denken erover na waarom en hoe school en ouders voor dezelfde belangen staan. En hoe organiseer je dat?

Probeer opmerkingen van ouders te gebruiken om de school sterker te maken.

1. Waarom?

Eenheid in benadering

De tijden dat de meester tot de notabelen van het dorp behoorde is reeds lang voorbij. Het aanzien van het beroep leerkracht is inmiddels behoorlijk uitgehold. Die nivellerende heeft onder meer te maken met het feit dat de mens is gegroeid in kennis. Je hoeft voor het lezen en schrijven van een brief niet meer daar de dorpsmeester toe. Misschien kan hij tegenwoordig beter jou om advies vragen hoe hij een goede sollicitatiebrief moet schrijven.

We kennen de weelde van de gereformeerde scholen. In ons land bestaat de vrijheid een school naar eigen richting te beginnen als je daar voldoende leerlingen voor weet te verzamelen. We hebben als gereformeerde ouders die gelegenheid uitgebuit om ons gereformeerde onderwijs te starten. Ruim honderd basisscholen en vier scholengemeenschappen bieden ouders de gelegenheid hun kinderen gereformeerd onderwijs te laten geven. Het mooie daarvan is dat je weet dat de leerkrachten die voor de klas staan in feite lid zijn van dezelfde kerkgemeenschap als jij. Ze staan in grote lijnen voor dezelfde zaak. Daardoor ontstaat er een eenheid in benadering van je kind. Als het goed is is de leerkracht van jouw

kind bekend met de betekenis van de doop. Hij is op de hoogte van het feit dat jij gewichtige beloften hebt afgelegd voor je kind, en dat hij daarom samen met jou een instrument van de Geest mag zijn om je kind op de weg te leiden. Dat leg je in zijn handen. Daaruit kun je de conclusie trekken dat de leerkrachten op de gereformeerde school in feite de verlengstukken van thuis zijn. Hoort een leerkracht die dat niet ziet of wil wel op een gereformeerde school thuis? Leerkrachten nemen in elk geval de didactische taak van de ouders over, omdat zij daarin specialisten zijn. Ze hebben er voor geleerd hoe je kinderen het beste allerlei dingen kunt aanleren. Daarom is het plan van de minister om ongeschoolden voor de klas in te zetten geen goede zaak. Ook de uitspraak van prof. Stevens in het blad 'Uitleg'. Dat ervaren ouders best voor de klas kunnen staan, lijkt een achter het bureau bedachte uitspraak van een man zonder krijt aan zijn vingers. Leerkrachten zijn namelijk didactische specialisten.

Laat als school merken dat je het belangrijk vindt dat dit aansluit bij de opvoeding thuis.

Hun school

Maar daar houdt hun taak natuurlijk niet op. Want de leerkracht komt met zijn groep in allerlei opvoedkundige situaties terecht. Hij krijgt bijvoorbeeld te maken met kinderen die niet goed met elkaar omgaan, die elkaar pesten, kinderen die liegen, kinderen die oneerbiedig zijn enzovoorts. Dan zal de leerkracht handelend moeten optreden. Er zal in die situatie opgevoed moeten worden. En daar zit een belangrijk raakvlak met thuis. Hoe ga je juist in die opvoedkundige situaties met kinderen om? Daar maakt de school beleid in, dat ze bij de ouders aan de orde stelt. Het is alleen al daarom 'een must' dat een school openstaat voor ou-

ders. Het is namelijk hun school. Zij hebben de schoolvereniging opgericht en de school gesticht, en dat is niet door de leerkrachten gedaan. Zij hebben een deel van de zorg voor de school overgedragen aan bestuur, directie en team. Ieder in zijn eigen verantwoordelijkheid. Maar het blijft intussen wel hun school met hun kinderen.

Daarom moet je samen werken en samenwerken aan de opvoeding. De school zal daarom veel met ouders overleggen, van hun inbreng gebruik maken. En geen drempels voor de ouders opwerpen. De ouders zijn niet de tegenpartij van de school, maar juist de medestanders in de vorming en begeleiding van kostbaar materiaal.

Maar als een MR het instrument zou moeten zijn voor een optimale ouderbetrokkenheid, is dat onvoldoende.

Verwijdering

Je loopt al snel het gevaar je als school te verwijderen van de ouders, bijvoorbeeld door te denken – en die indruk door je houding ook bij ouders te versterken – dat zij er allemaal niets van begrijpen. Als dat werkelijk zo is dat ze het echt niet begrijpen, zet je dan niet tegen ze af maar neem dan juist de tijd voor ze. Leg ze dan uit waarom de school zo handelde in die situatie. Sta open voor hun vragen. Het is belangrijk te allen tijde bereid te zijn verantwoording af te leggen, van je handelen met hun kind. Voorkom dat je ouders tegenover je plaatst met een opmerking in de geest van: "Waar bemoeit u zich mee dit is mijn specialiteit." Want dan werk je elkaar tegen. Dan ontstaat er geen vertrouwen. Ouders voelen zich dan niet serieus genomen. Dat gaat je op den duur veel tijd en moeite kosten. Daartegenover staat dat als je elkaar helpt, je juist vele malen sterker bent. Het geeft je ruimte om verder te komen.

Iemand heeft dat eens vergeleken met een judoka. Stel er staat een grote, sterke kerel tegenover je. Hij duwt tegen je **aan**. Hij wil je omver hebben. **Dan kun** je **maar** beter niet terugduwen. Want dat red je niet. Dat is verspilling van je kracht. Je **kunt** dan juist: beter zijn kracht omzetten in jouw voordeel. Geef mee in de richting waarin hij duwt en **trek** hem over je heen dan wordt zijn tegenkracht jouw sterkte! Zo werkt het ook met **kritiek** binnen de school. Als ouders **kritiek** hebben neem dan als school geen afweerhouding aan. Maar probeer **hun** opmerkingen te gebruiken om de school sterker te maken. Dat vraagt een open houding als ouders de school **binnenkomen**. Niet bij **voorbaat** uitgaan van het negatieve. Zoek eerder naar mogelijkheden om ouders de school binnen te halen. Dan creëer je een situatie van onderling vertrouwen. Als ouders alleen de school binnenkomen met hun opmerkingen, ben je in feite al te laat. Er **kan dan geen** sfeer van vertrouwen ontstaan. En die sfeer is onmisbaar voor elke relatie. Ook voor die tussen ouders en school.

2. Hoe?

Informatie

Er **zijn** tal van **officiële** regelingen om ouders actief binnen de school binnen te krijgen. Ouders vormen het bestuur van de school, ouders praten mee via de ledenvergaderingen. Ouders worden uitgenodigd voor ouderavonden. Tegenwoordig komen op de **meeste scholen** ook medezeggenschapsraden. Daarnaast informeert de school de ouders via week- en **maandbrieven** en via de **schoolkrant**. Daarmee voldoe je als school aan de minimale verplichtingen. Als je denkt **daarmee** de **ouderbetrokkenheid** geregeld te hebben, dm lijkt dat nogal karig. **Want** zowel het bestuur als de medezeggenschapsraad bestaan in feite alleen maar uit afgevaardigden van ouders. De bestuursleden **zijn** voor hun aandeel in de school nog verantwoording schuldig aan de leden-

vergadering. Daar **kunnen** ze op hun beleid afgerekend worden. Maar de ouder-leden van een medezeggenschapsraad zijn officieel aan niemand verantwoording schuldig. Ze kunnen ook niet naar huis gestuurd worden. Ze geven wel **hun** advies of **instemming** aan schoolplannen vanuit de ouderpositie gezien. Maar als een MR het instrument zou moeten zijn voor een optimale **ouderbetrokkenheid**, is dat onvoldoende. **Een** ouder voelt zich toch niet meer betrokken bij **wat** er op hun school gebeurt doordat een medezeggenschapsraad iets wel of niet vindt. Hoe hevig zo'n instantie ook probeert mee te denken vanuit het belang van de ouders, het is en **blijft** feitelijk een formele **vorm** van **ouderbetrokkenheid**. Daar **kun** je het als ouders en als school niet op afschuiven.

Schoolgids

Ouderbetrokkenheid is meer. De school zal er **alles** aan gelegen moeten liggen de ouders dicht naar de school toe te halen. Hij is immers het verlengstuk van de ouders. Op veel scholen zijn zo al ouders actief als leesouder, of als **crea-ouder**. Sommige ouders komen op school iets vertellen over hun beroep. Anderen **werken** mee als brood-ouder. Deze acties bevorderen in elk geval het idee dat de school een lage drempel heeft voor ouders. Leerkrachten en ouders zien elkaar regelmatig, waardoor er vertrouwen kan groeien. Het ministerie van onderwijs zoekt **ook** naar allerlei maatregelen om die **ouderbetrokkenheid** te vergroten. **Zij** heeft daarvoor onder meer **ook** de **schoolgids** als verplicht middel voor elke school ingezet. De **schoolgids** is een uitgebreider vorm van het **informatieboekje** dat de **meeste** scholen al aan de kinderen meegaven. De **schoolgids** is een soort **reclamegids** van de school. Het is tevens het document waarin de school zijn beleid vertaalt naar de ouders. In de **schoolgids** staat – naast allerhande **zakelijke** informatie – wat de school voor opvattingen

heeft over opvoeding en onderwijs. Hoe denkt men over de ontwikkeling van **kinderen** en wat is de taak van de school **daarin**. Welke **methodes** worden gebruikt? Wat doet de school om de kwaliteit te **verbeteren**(nieuwe methodes, nascholing van leerkrachten enz.) Tevens staat er in **schoolgids** beschreven wat de school doet **aan** de zorg. Hoe gaat men om met **verschillen** tussen **kinderen**. Heeft **men** gekozen voor een bepaald onderwijskundig model? De schoolgids is niet alleen een verhelderend document voor ouders. Het **heeft** – als het goed is – ook de school geholpen zijn beleid in duidelijk Nederlands aan ouders te vertellen. Dan moet je ook beleid hebben. Het kan voor het schoolteam alleen maar prettig zijn dat eens samen aan het papier toe te vertrouwen. De **schoolgids** helpt het contact **tussen** school en ouder te verbeteren. De school laat iets van zichzelf in deze gids zien. Wie zijn we en wat willen we? Daardoor kunnen ouders zich des te meer op te hoogte stellen van de school van hun kinderen.

*De schoolgids is een **soort** reclamegids van de school.*

Meepraten over beleid

Vervolgens kan men als school de **ouderbetrokkenheid** verhogen door ook in schoolavonden ouders te betrekken bij discussies over het schoolbeleid. Dat geldt voor **wezenlijke** onderwerpen als: de identiteit van de school, hoe straffen en belonen wij, bespreking van de gedragscode van de school, enzovoorts. Je stelt als school eerst je beleid **vast** en legt dat voor aan de ouders. Zo denken wij daarover en dit is de achtergrond. Daarbij leg je dat niet neer als een 'slikken of stikken'-stuk. Laat de ouders reageren op je beleid. Laat als school merken dat je het belangrijk vindt dat dit aansluit bij de opvoeding thuis. En dat je hun opmerkingen

eventueel ook wilt betrekken in je beleidsplan. **Het** moet onze school zijn. En niet de school van alleen de leerkrachten. Misschien vind je dit als leerkracht wel bedreigend **klinken**. Houd daarbij **dan** steeds in **het** oog dat je **feitelijk** samen voor het zelfde doel opkomt. Kinderen leiden op Gods weg. Dan kun je wel eens van visie verschillen, maar dan is er wederzijds respect. Ouders zijn niet de **partij** die je onderuit wil **halen**. Als dat **de** vrees is, is er iets grondig **mis** in de verhouding **tussen** school en ouders. **Dan** zal aan die basis aandacht moeten worden besteed. Het kan voor beide partijen dan geen kwaad eens **kritisch** naar je zelf te kijken. Hoe ga ik eigenlijk **om met** de school en met de leerkrachten. En als leerkracht: **hoe** is mijn houding naar ouders? Hoe denk ik eigenlijk over **ze**? Voelen we van **elkaar** wel dat we naast elkaar staan? Vertrouwen is iets dat moet groeien. Dan moet je elkaar leren **kennen**. En elkaar op wezenlijke punten regelmatig **ontmoeten**. Dat vraagt om **een** **zekere** openheid van

twee kanten. De moeite waard om veel in te investeren.

Houd daarbij dan steeds in het oog dat je feitelijk samen voor het zelfde doel opkomt. Kinderen leiden op Gods weg.

Enquetes

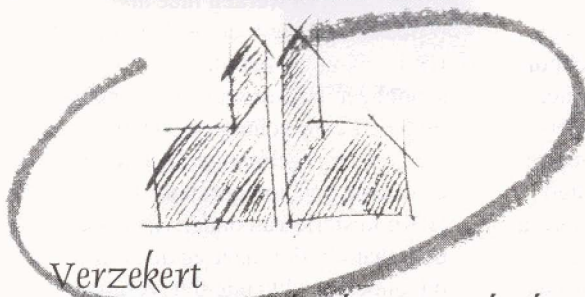
Nog een manier om meer van **elkaar** te weten te **komen** is het houden van een enquête. Vraag de ouders maar **hoe** ze over de school denken. Wees niet bang **om** je zelf kwetsbaar op te stellen. Je hebt toch zeker liever dat ze met je praten **dan** over je. Als je weet wat ouders belangrijk vinden, kun je daar **als** school **wat mee**. Zo'n enquête kan je schriftelijk houden. Een ouderavond met een **sterkte/zwakte analyse** over je school is **ook** heel verhelderend. Dat kan als volgt: Na de gezamenlijke opening met de uitleg van de bedoeling van de avond, deel je de ouders in in groepen van ongeveer acht personen. **Je** **laat** ze

eerst in **tweetalen** in vijf minuten opschrijven wat ze goed vinden aan de school. Dingen waarvan ze **zeggen**: houden zo. **Vervolgens** ga je dat in dat groepje inventariseren op een groot vel papier. Je vraagt **vervolgens** de ouders of ze de twee belangrijkste zaken een stip willen geven. Per groep weet je dan wat de belangrijkste **dingen** zijn die **men** goed vindt aan de school. Dit verzamel je voor een gezamenlijk verslag. Dan komt de tweede ronde. Nu vraag je **aan** de ouders: Wat kan er beter? En hoe?

Wees blij dat je de wezenlijke dingen boven tafel krijgt, die anders misschien alleen over de koffietafel linken.

Dit doe je op dezelfde **manier**. Je gaat **niet** in discussie met de ouders, als **school**. Je hebt zo na **een** uur schoolavond een prachtige inventarisatie van **hoe** de ouders denken over je school en **wat** je **zou** kunnen verbeteren. Die zaken kun je **mee**-

donatus

Verzekert
van **Avondmaalstet** tot **Zadeldak**
alles onder uw kerkelijk dak!

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1825 dé verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

nemen in je **schoolbeleidsplan**. Je **kunt** ook hier tegenop zien. Want het kan heel **confronterend** zijn voor de school. Laat je daardoor niet van de wijs **brengen**: Wees blij dat je de wezenlijke dingen boven tafel krijgt, die anders misschien alleen over de koffietafel klinken.

Betrokken ouders praten niet alleen over de school met elkaar, maar vooral met Vader. Het is ook Zijn school met Zijn kinderen. Die kinderen gaan Hem aan het hart.

Gebed
Ouders hebben hun mening over de school van hun kinderen. Ze maken zich er soms erg druk om. Dat **kun** je negatief duiden, maar het toont in elk geval betrokkenheid. Alleen als het blijft steken in alleen maar **kritiek** en altijd maar weer **mopperen** op de school, dan moet je als ouders ook bij je **zelf** te rade gaan. Hoe vaak praat je over de school in kritische **zin**? En daarnaast, **hoe** vaak zend je een gebed op voor de school van je kind? Voor de leraar die **zoveel** moeite heeft **met** zijn groep. Voor de directie die leiding moet geven aan de school, waar zo veel uitval **onder** de leerkrachten is. De school heeft uw dagelijks gebed dringend nodig. Dat kun je georganiseerd doen in een **soort** gebedsgroep voor de school. Maar **minstens** w belangrijk is het dagelijkse gebed van de vaders en de moeders. En als je wilt weten waarvoor je dan bidden moet, moet je weten wat er in de school speelt. Die informatie moet voor een belangrijk deel uit de school komen. Maar betrokkenheid bij de school kan niet van één kant komen. Hoe belangstellend ben je zelf als ouder? Maak je van de **informatie** die de school geeft **en** de **informatieavonden** en ouderavonden wel optimaal gebruik? Er blijven op ouderavonden en **ledenvergaderingen** van de schoolvereniging opvallend veel

stoelen leeg.... We hebben het ook zo **druk**... Of **maken** we ons pas druk om de school als het ons niet **zint**.

De school heeft recht op uw **meelven**. Dat is nodig, juist omdat het uw **school** is en uw **gebedsverantwoordelijkheid**. Betrokken ouders praten niet alleen over de school met elkaar, maar vooral **met** Vader. Het is ook Zijn school met **Zijn** kinderen. Die gaan **Hem** aan het hart. Het werk **aan** school is zeer verantwoordelijk werk. Daarom zal de **school** ook een zaak van ons aller hart zijn!

We **staan** **aan** het begin van een nieuw **schoolseizoen**. We kunnen met een schone lei beginnen. Een goed **schooljaar** gewenst: ouders, **bestuuders**, leerkrachten en leerlingen.

Jetze J.D. Baas is directeur van een gereformeerde basisschool en mede-hoofdredacteur van het opvoedingstijdschrift 'Aan de hand'.

Boeken die helpen!

Ds. M.J.C. Blok
Jestaat er niet alleen voor de ongehuwde in de gemeente
96 pag., £ 12,00

Ds. M.J.C. Blok
Gaat de dominee voorbij?
een boekje voor dominees en andere kerkgangers
136 pag., £ 16,50

Ds. P. Groenenberg
Gewapende ambtsdragers
over het gebed in de ambtsdienst
120 pag., £ 15,25

J.A. Knepper sr.
Een geestelijk huis van levende stenen
gemeenteopbouw in de praktijk rond het jaar 2000
152 pag., £ 17,75

P.L. Los
Onder anderen
zes pastorale lezingen
88 pag., £ 11,75

P.L. Los
Van gelijke beweging als wij
over leren van -, omgaan met - en behandelen van mensen zoals wijzelf zijn
112 pag., £ 16,50

Idske de Jong-de Haan
Maat en overdaad
over alcohol en gokken, experiment en verslaving
112 pag., £ 15,25

Dick Mostert
Eenzame fakkeldragers
jeugdpastoraat en praktijk
160 pag., £ 17,50

Drs. Wubbo Scholte
Met kippevel
angst en angststoornissen
128 pag., £ 15,75

Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25 - 4460 AA Goes
Telefoon 0113-215591

Tekst op diskette ?

de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10 - 3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel (033) 299 79 PP - Fax (033) 299 79 98

'WAT DE TOEKOMST BRENGEN MOGE'

lied van de week

Het nieuwe schoolseizoen is begonnen en ook het Lied van de week gaat weer van start. Zondag 5 september a.s. zingen we 'Wat de toekomst brengen moge'. Het lied is voor velen een oude bekende. Het stond in de Hervormde bundel uit 1938 en het werd een veelgezongen lied, bij velen bekend en geliefd.

Lied 293 is een lied van vertrouwen en overgave. Strofe 1 begint met de belijdende woorden: 'Wat de toekomst brengen moge, / mij geleidt des Heren hand; / moedig sla ik de ogen naar het onbekende land.' Die belijdenis gaat naadloos over in een gebed: 'Leer mij volgen zonder vragen' (str. 1 r. 5). Dat gebed wordt in de twee volgende strofen voortgezet. In strofe 2 gaat het over het niet begrijpen van Gods weg: 'Schijnen mij uw wegen duister / zie, ik waagU niet: waarom? Eenmaal zie ik al uw luister, / als ik in de hemel kom'. In strofe 3 wordt het menselijk onvermogen belicht: 'Laat mij niet mijn lot beslissen: / zo ik mocht ik durfde niet / [...] neem mijn hand in uwe handen / en geleid mij als een kind'. Strofe 4 grijpt terug op strofe 1; de regels 1-4 uit het begin worden hier herhaald maar veelzeggend gewijzigd. Al zingend doorlopen we in het lied een proces; het vertrouwen verdiept zich: 'aan des Vaders trouwe hand, / loop ik met gesloten ogen / naar het onbekende land'. In het gedicht zijn diverse bijbelse noties terug te vinden. In strofe 2 wordt min of meer rechtstreeks verwezen naar Joh. 20, 29 en 1 Cor. 13, 12. Meer in het algemeen klinken ook teksten als Hebr. 11, 1 en

Psalm 25 door. Wat betreft de laatste psalm, het lied kan gezien worden als een illustratie bij de vrouwelijke omgang uit vers 14.

Jacqueline van der Waals

De dichter van het lied is Jacqueline van der Waals (1868-1922). Zeker bij de oudere generaties zal zij bekend zijn door gedichten als Het geitenweitje, De najaarslaan, of Annunciatie (I.. maar t' dennenbosje geurde, en de rozen / En 'k had het leven nooit zo lief gehad'). Van der Waals kwam uit een gezin van intellectuelen. Vader en broer waren hoogleraar, zelf was ze lerares cultuurgeschiedenis. Ook publiceerde ze gedichten, een roman, en artikelen, de laatste vooral over haar eigen vakgebied. Haar gedichten bewegen zich tussen enerzijds twijfel, opstandigheid en doodsverlangen, en anderzijds levenslust en godsvertrouwen. Beide kanten van haar oeuvre zijn in lied 293 terug te vinden hoewel het godsvertrouwen meer in het oog springt. Van der Waals bemoeienissen met het geestelijke lied zijn minder bekend en ook minder opvallend. Toch zijn ze er wel. M. van Woensel Kooy vroeg haar vertalingen te maken voor de bundel Oude en

Nieuwe Zangen (1911). Ook in de Vervolgbundel van de Nederlandse Protestantenvond (1920) zijn door haar vertaalde en bewerkte liederen opgenomen, evenals enkele van haar eigen teksten. Volgens het voorwoord van die bundel was ze ook in algemeen opzicht bij de samenstelling van de bundel betrokken. Van der Waals' liederen werden vervolgens ook opgenomen in de bundels waar H. Hasper bij betrokken was, en in de Hervormde bundel (1938).

Van der Waals schreef 'Wat de toekomst brenge moge' voor de Vervolgbundel van de NPB. Het lied stond in de rubriek Gemoedsleven (afd. Vertrouwen), onder de titel 'Volg en vraag niet'. Tien jaar later was het al een populair lied geworden want in de bloemlezing Psalmen, gezangen en liederen (tussen 1923 en 1938) van de predikant B.J. Aris stond het in de rubriek 'Klassieke liederen'. Het lied werd ook in de Hervormde bundel uit 1938 opgenomen en daarmee raakte het algemeen bekend.

Melodie

De populariteit van 'Wat de toekomst brenge moge' is niet alleen te danken aan de tekst maar ook aan de melodie en de bijbehorende zetting. Het is een goed in het gehoor liggende melodie die bestaat uit vier regelparen. Het laatste regelpaar is gelijk aan het tweede; het halfvers waarmee het lied besluit, strofe 4, levert dus geen enkel probleem op.

De melodie werd geschreven door John Zundel (1815-1882), een Duits musicus die jarenlang in Amerika woonde en werkte. Linksboven de muziek staat naar Engels

293 Wat de toekomst brenge moge

Beecher

John Zundel 1870

r Wat de toekomst bren-gen mo-ge,
 mij ge-leidt des He-ren hand;
 moe-dig sla ik dus de o-gen
 naar het on-be-ken-de land.
 Leer mij vol-gen zon-der vra-gen;
 Va-der, wat Gij doet is goed!
 Leer mij slechts het he-den dra-gen
 met een rus-&W-me moed!

- 2 Heer, ik wil uw liefde loven,
 al begrijpt mijn ziel U niet.
 Zalig hij, die durft geloven,
 ook wanneer het oog niet ziet.
 Schijnen mij uw wegen duister,
 zie, **ik** vraag U niet: waarom?
 Eenmaal zie ik al uw luister,
 als ik in uw hemel **kom!**
- 3 Laat mij niet mijn lot beslissen:
 zo ik mocht ik durfde niet.
 Ach, hoe zou ik mij vergissen,
 als Gij mij de keuze liet!
 Wil mij als een kind behandlen,
 dat alleen de weg niet vindt:
 neem mijn hand in uwe handen
 en geleid mij als een kind.
- 4 Waar **de** weg mij brengen **moge**,
 aan des Vaders trouwe hand,
 loop ik met gesloten ogen
 naar het **onbekende** land.

Jaqueline van der Waals (1863-1922)

gebruik de **naam** van de melodie: Beecher. **Die naam** is ontleend aan de predikant met **wie** Zundel in Amerika **samenwerkte**: Henry Ward Beecher. 'We *shall go to hear* Beecher and Zundel' zeiden de **kerkgangers** in die tijd en dat illustreert de populariteit van het duo, predikant en organist.

Zundel publiceerde een drietal liedbundels en in de laatste, *Christian Heart Songs* (1870), was de melodie 'Beecher' opgenomen. **Ze** was geschreven bij het lied 'Love divine, all loves excelling' van Charles Wesley. Dat lied staat ook in het Liedboek voor de **kerken**, maar dan met een **andere** melodie (zie lied 443).

De melodie **vraagt** om een rustig tempo, **zonder** te vervallen in slepende traagheid. De kwartnoot is het **uitgangspunt**.

Praktijk

'Wat de toekomst brengen **moge**' is bekend en geliefd. **Dat** kan er **toe** verleiden het lied regelmatig te zingen. Toch is het **een** lied dat: niet té gemakkelijk gezongen moet worden. Ogenschijnlijk lijkt het namelijk **een tekst** boordevol **godsvertrouwen**. Maar bij nader inzien zingt tussen de regels ook de twijfel mee (zie bijvoorbeeld de strofen 2 en 3). Die twijfel wordt overigens heel **bewust** in **een** bepaalde richting gedwongen: 'Heer ik wil uw liefde loven'. En worden in strofe 1 de ogen nog moedig opgeslagen naar het onbekende, **in** strofe 4 is moed niet langer nodig en zijn de ogen gesloten in volledige overgave. Kortom, lied 293 is een uiterst intiem lied en intimiteit is kwetsbaar. Als we dat gegeven bij het gebruik van dit lied honoreren kan het duidelijk maken **dat** zingen **niet** alleen uiting van geloof, maar ook 'inning' van geloof kan zijn.

A. de Heer-de Jong is musicus en publicist (kerk)muziek en liturgie. Zij woont te Amersfoort.

M meegelezen

De toekomst van de kerk

In het Duitse Evangelische Maandblad *Licht und Leben* van juni 1999 gaf *Helmut Matthies* een situatietekening van de geestelijke en kerkelijke situatie in **Duitsland**. Nu de mensen zo massaal afscheid nemen van de **kerk**, dringt de vraag zich op naar de toekomst van de **kerk**. Zijn brede oriëntatie is onze aandacht meer dan **waard**, waarom **we** ditmaal het eerste deel van zijn artikel overnemen, hier en daar wat **vrij** vertaald.

Al jarenlang lopen de ledenaantallen van de **volkskerken**, **maar** ook die van de vrije **kerken** drastisch terug. De inkomsten **van** de kerkelijke belastingen dalen en dat leidt tot vergaande ingrepen. Daarom is het niet **alleen** begrijpelijk, maar ook noodzakelijk, dat de leiding van de kerken en de **gemeenten** stevig discussiëren over de vraag wat de toekomst zal zijn van de kerken in Duitsland.

Het Duitse volk is inmiddels in drieën gedeeld: een derde is atheïst, moslim of Jood, een derde is **katholiek** en een derde evangelisch. In de oude Bondsrepubliek is een kleine 80 procent lid van een kerk, maar in de nieuwe **Bondslanden** ongeveer tachtig procent niet.

Wat vinden de Duitsers belangrijk? Voor 97 procent is dat de vrijheid. **Daarna** komen de natuur, de techniek, de vrije tijd, het gezin, de democratie en de welvaart. Voor slechts 45 procent is het de godsdienst. Geeft **die** dan geen antwoorden op de wensen van de burgers? Als christenen zouden wij toch antwoorden gegeven hebben die iets betekenen. Vertrouwt **men** ons soms niet? Volgens een enquête heeft de jeugd een groter vertrou-

wen in rechtbanken (71%), politie (70%) en leger (65%) dan in de kerk (46%).

En omdat ze de boodschappers weinig vertrouwen, is kennelijk ook het geloof in de boodschap klein. Slechts 45% **van de Duitsers gelooft hoe dan ook nog in God**. *Er zijn dus miljoenen leden van de kerk die niet eens in God geloven*. En de onwetendheid wordt almaar groter. Daarbij zoeken eigenlijk **alle** mensen naar een **zin** voor **hun** leven. En wie geeft een antwoord? Er zijn zo rond de 600 sekten en groeperingen, waar ongeveer twee miljoen burgers lid of sympathisant van zijn. De grootste sekte, de Nieuw-apostolische **kerk**, heeft 400.000 leden, meer dan alle vrije kerken in Duitsland bij elkaar. En dan is er nog het occultisme. Er **zijn** zo'n 40.000 katholieke en evangelische **geestelijken** in Duitsland, maar tegelijkertijd een kleine 100.000 geregistreerde en belastingplichtige waarzeggers. Zij allen **geven** antwoorden op levensvragen, net als de meer dan 100.000 Joden en minstens **drie** miljoen Moslims. In Berlijn heb je **inmiddels** meer **practiserende** Moslims dan alle bezoekers van kerkdiensten bij elkaar. Er is dus een **hausse** in godsdienst. En gelet op het feit dat 38 procent van alle Duitsers ervan **overtuigd** is dat een klavertje vier geluk brengt, **kun** je nauwelijks zeggen, dat de Bijbelse wonderen teveel geloof vragen.

Conclusie: de kerken hebben meer concurrentie dan ooit tevoren. Het probleem is niet het al of niet kunnen geloven, maar of je hefware geloof hebt of het verkeerde.

De situatie van de kerken
Vijfhonderd jaar geleden was er

één kerk in Duitsland, vandaag zijn het er rond de dertig. Kort na de reformatie was ongeveer 70% van alle Duitsers evangelisch, nu nog maar 33%. In de laatste vijftig jaar hebben de evangelische **kerken** in Duitsland **16** miljoen leden verloren, de **katholieken** rond de twee miljoen. De adering bij de **evangelischen** komt voor **ongeveer** de **helft** op rekening van de dictatuur in Oost-Duitsland. In 1946 gaf 94,5% van de bevolking daar aan lid van de kerk te **zijn**, **vandaag** rond de 20%. **Wat is ons christen-zijn** broos, als **een atheïstisch regime** het zo snel laat ineenstorten!

De katholieke **kerk** is (...) momenteel de sterkste kerk in het land van de Reformatie. Ze kent tegenwoordig heftige conflicten. Maar het bijwonen van de kerkdiensten is viermaal zo hoog **als** in de **Landskerken**. En volgens enquêtes lezen **meer** katholieken de Heilige Schrift **dan** de leden van de kerk van het Woord, de evangelische.

Wat is nu eigenlijk vandaag evangelische kerk?

De **grote volkskerk**, de evangelische kerk voor Duitsland (EKD), bestaat uit twee gereformeerde kerken, acht verenigde **evangelisch-lutherse** (VELKD), zeven kerken die behoren bij de Evangelische Kirche der Union (EKU) en twee lutherse en vijf verenigde die hierbij niet zijn aangesloten. Naast de EKD zijn er meer dan 20 evangelische vrije kerken, van de conservatieve zelfstandige lutheranen, baptisten, leger des heils en **pinksterkerken**. Deze pluriformiteit betekent **niet** alleen **rijkdom**, **maar** ook **verwarring**. (...) Is gebrek aan eenheid de oorzaak van gebrek aan groei?

(Vervolg: volgende week)

